

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БАНК» ЯК ОДНОГО ІЗ ОСНОВНИХ ІНСТИТУТІВ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ

THEORETICAL AND LEGISLATIVE APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF "BANK" AS ONE OF THE MAIN INSTITUTIONS OF THE FINANCIAL-CREDIT SYSTEM

Цветков А.М., к.ю.н.,
старший науковий співробітник

*Науково-дослідний інститут приватного права та підприємництва
імені Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

Актуальність статті полягає в тому, що банківська система є однією із важливих складових сучасної ринкової економіки. В умовах євроінтеграційних процесів як і на початку незалежності зростає інтерес до різних аспектів банківської діяльності, включаючи визначення понятійного апарату як на законодавчому рівні так і в наукових дослідженнях. У дослідженнях вчених, як економістів так і юристів, відсутня єдина думка щодо визначення поняття банку. У статті розглянуто історичний, науковий та законодавчий підхід до визначення поняття «банк». Наведена етимологія слова «банк» італійською та французькою мовами. Згадано у статті, що перший банк було засновано у Венеції у 1171 році, а центральний банк створено у Швеції – Ріксбанк у 1668 році. Систематизовано різні тлумачення банку у наукових статтях, монографіях та підручниках. Слід констатувати, що серед науковців відсутня єдина думка щодо трактування поняття банку, що зумовлює необхідність подальшого вивчення поняття банку та його ознак. Наголошено на необхідності адаптації банківського законодавства України до законодавства Європейського Союзу щодо визначення та розмежування поняття кредитної та фінансової установ, у зв'язку з Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» та Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. Детальний аналіз різних наукових підходів до трактування поняття «банк», дав змогу запропонувати авторське розширене визначення досліджуваного терміна у Законі України «Про банки і банківську діяльність» з урахуванням головних ознак банку. Метою статті є формулювання власного визначення поняття банку на основі проаналізованих наукових праць та чинних нормативно-правових актів України та ЄС. Зроблено висновок про необхідність уточнити та розширити поняття «банку» у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» разом з його основними ознаками. Пропонуємо наступне формування: «банк – це фінансова установа, яка є юридичною особою, створена у формі акціонерного товариства або кооперативного банку, має сформований статутний капітал, веде банківську діяльність на підставі банківської ліцензії та здійснює банківські та фінансові послуги, які передбачені у ст. 47 цього Закону».

Ключові слова: банк, банківська діяльність, банківське законодавство, банківські послуги, Європейський Союз, Національний банк України, фінансові послуги.

The relevance of the article lies in the fact that the banking system is one of the important components of the modern market economy. In the conditions of European integration processes, as well as at the beginning of independence, interest in various aspects of banking activity is growing, including the definition of the conceptual apparatus both at the legislative level and in scientific research. In the studies of scientists, both economists and lawyers, there is no single opinion on the definition of the concept of a bank. The article examines the historical, scientific and legislative approach to the definition of the concept of the "bank". The etymology of the word "bank" from the Italian and French languages is given. It is mentioned in the article that the first bank was founded in Venice in 1171, and the central bank was created in Sweden – the Riksbank in 1668. There are different interpretations of the bank in scientific articles, monographs, and textbooks are systematized. It should be noted that among scientists there is no unified opinion regarding the interpretation of the concept of a bank, which necessitates further study of the concept of a bank and its features. It is emphasized the need to adapt the banking legislation of Ukraine to the legislation of the European Union regarding the definition and delimitation of the concept of credit and financial institutions, in connection with the Law of Ukraine "On the Nationwide Program for the Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union" and the Association Agreement between Ukraine and the EU, by the European Atomic Energy Community and their Member States. The detailed analysis of various scientific approaches to the interpretation of the concept of "bank" made it possible to propose the author's expanded definition of the studied term in the Law of Ukraine "On Banks and Banking Activities" taking into account the main characteristics of a bank. The purpose of the article is articulating own definition of the concept of «bank» based on the analyzed scientific works and the current regulatory legal acts of Ukraine and the EU. It was concluded that it is necessary to clarify and expand the concept of "bank" in Art. 2 of the Law of Ukraine "On Banks and Banking Activities" along with its main features. We offer the following formation: "a bank is a financial institution that is a legal entity, created in the form of a joint-stock company or a cooperative bank, has established authorized capital, conducts banking activities on the basis of a banking license and provides banking and financial services, which are provided for in Art. 47 of this Law".

Key words: bank, banking activity, bank legislation, banking services, National Bank of Ukraine, European Union, financial services.

Постановки проблеми. Банківська система є однією із важливих складових сучасної ринкової економіки. В умовах євроінтеграційних процесів як і на початку незалежності зростає інтерес до різних аспектів банківської діяльності, включаючи визначення понятійного апарату як на законодавчому рівні так і в наукових дослідженнях. У дослідженнях вчених, як економістів так і юристів, відсутня єдина думка щодо визначення поняття банку.

Метою статті є формулювання власного визначення поняття банку на основі проаналізованих наукових праць та чинних нормативно-правових актів України та ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню визначення поняття «банк» присвячені праці багатьох вітчизняних вчених, серед них: Ю. В. Ващенко, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха, В. Л. Крпюк, Т. А. Латковська, О. П. Орлюк, Т. В. Савелко, А. О. Селіванов, та інших авторів.

Виклад основного матеріалу. Історично слово «банк» походить від італ. «banco», що означає лава, конторка, стіл, на якому середньовічні італійські мінйяїли («bancherii») розкладали свої монети. Поступово діяльність мінйяїл розширюється до приймання на зберігання грошових коштів, видачі позик за рахунок власних і залучених коштів. З'являються перші банки, які здійснюють розрахункові операції, видають кредити і приймають депозити. Вважається, що перший банк був заснований у 1171 році у Венеції, а у XIV–XV ст. банкіри вже були потужною суспільною силою [1, с. 25]. Старофранцузьке слово «banque» та італійське «banco» по суті означали одне й теж «лавка мінйяїли». До середини XVIII ст. комерційні та центральні банки не розрізнялися. Вперше центральний банк було створено у Швеції – Ріксбанк у 1668 році, а у 1694 році засновано банк Англії [2, с. 7–8].

Згадуючи історію впровадження поняття «банку» в законодавстві УРСР та України починаючи з часів незалежності, слід згадати, що у ст. 2 Закону УРСР «Про банки і банківську діяльність» від 20 березня 1991 року (втратив чинність) № 872-ХІІ [3] банки визначались як установи, функцією яких є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове та розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших 16 банківських операцій, передбачених ст. 3 цього Закону. Заборонялась банкам діяльність у сфері виробництва та торгівлі матеріальними цінностями, а також виконання операцій по страхуванню, крім страхування валютних, кредитних та процентних ризиків.

Пізніше у статті 1 Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року, № 679-ХІV [4] давались зразу два визначення банку та кредитної установи. Банк визначався як юридична особа, яка на підставі ліцензії НБУ здійснює діяльність по залученню вкладів від фізичних та юридичних осіб, веденню рахунків і наданню кредитів на власних умовах. Проте, фінансово-кредитна установа визначалась як юридична особа, яка проводить одну або кілька операцій, що можуть виконуватись банками, за винятком залучення вкладів від населення.

Академік А.О. Селіванов зазначає, що «відмітні риси банківської установи іноді ігноруються саме в правовому розумінні, про що свідчить термінологія деяких законів, у яких поняття «банк» охоплюється загальними визначеннями, наприклад, щодо суб'єктів господарювання» [5, с. 46].

В свою чергу, у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-ІІІ банк визначався як юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги [6].

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 10 січня 2002 року № 2922-ІІІ [7] було внесено зміни до Закону України «Про Національний банк України», де було виключено, в тому числі ключові поняття «банк» та «фінансова установа».

У ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 року № 2664-ІІІ [8] фінансова установа визначається як юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, - інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг.

Редакція ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 року № 1953-ІХ (зміни, які набудуть чинності 1 січня 2024 року) [9], визначено, що фінансовими установами не є надавачі супровідних послуг, які одночасно не надають також фінансові послуги, а також інші особи, які отримали ліцензію на здійснення діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи.

Що стосується визначення банку у наукових дослідженнях, то професор О. П. Орлюк визначає про наявність різних підходів у визначенні поняття «банк» центрально-європейською та англосаксонською системами права [10, с. 6]. Так, у своїй статті Савелко Т. В., визначає країни, що належать до континентальної системи права, розгляда-

ють банківську установу через сукупність здійснюваних нею функцій. Країни англосаксонської правової системи, на відміну від континентальних країн, відійшли від традиційного підходу у визначенні банківської установи. Так, в англійському праві акцент з поняття «банк» переміщений на регулювання банківської діяльності, тобто правил (наприклад, умов договорів), які застосовуються в банківській практиці [11, с. 33].

Як, зазначала професор Воронова Л. К., визначення поняття «банк», яке наведено законодавцем у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» зумовлено підходом законодавця до визначення змісту іншої фундаментальної категорії – банківської діяльності. Запропоноване нормативне визначення категорії «банківська діяльність» фактично зводить її зміст лише до трьох банківських операцій, які банки мають право здійснювати на підставі банківської ліцензії. Але, безумовно, зміст указаної категорії набагато ширше, оскільки: по-перше, надаючи клієнтам банківські послуги, банки здійснюють значно більшу кількість банківських операцій, перелік яких наведено у ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність»; по-друге, при здійсненні власної діяльності банки вступають не лише у приватноправові відносини з клієнтами з метою надання їм банківських послуг, але й стають учасниками широкого кола правовідносин, які виникають у процесі державного регулювання банківської діяльності та регулюються імперативним методом [12].

Інші вчені, як І. Б. Заверуха розглядає банк як особливу категорію підприємств – фінансових посередників, а саме, як фінансове посередництво передбачає залучення коштів від інвестора (вкладника) та інвестування (вкладення) цих коштів з метою одержання прибутку [13, с. 34].

Як, констатує, Ващенко Ю. В., чинне банківське законодавство України відображає економічний зміст поняття «банк» та ґрунтується на класичному підході континентальної системи права до розуміння цього терміну [14, с. 13].

Як правильно зазначає, Латковська Т. А. після аналізу різних поглядів щодо сутності та визначення поняття банку вчених економістів та юристів, банк називають в різних варіантах: установою, кредитною організацією, інститутом, фінансово-кредитною установою, кредитно-фінансовим підприємством тощо [15, с. 205].

Окремо слід зупинитись на тому, що згідно з Розділом 1 Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 року № 1629-ІV [16], визначено механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі (далі – ЄС). Цей механізм включає адаптацію законодавства та утворення відповідних інституцій, необхідних для ефективного правотворення та правозастосування. Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висувуються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Розділом V вищезгаданого Закону передбачено, що пріоритетними сферами, в яких здійснюється адаптація законодавства України, є такі сфери, як: банківське право та законодавство про компанії.

Також, необхідно згадати і про ч. 1 ст. 133 Підрозділу 6 «Фінансові послуги» Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (Угоду ратифіковано Законом України від 16.09.2014 року № 1678-ВІІ) [17], що Сторони визнають важливість наближення чинного законодавства України до законодавства ЄС. Україна забезпечить поступове приведення у відповідність своїх

чинних законів та майбутнього законодавства до *acquis* ЄС. Це стосується також, таких фінансових послуг, які перелічені у ст. 125 цієї Угоди.

У законодавстві ЄС, вперше поняття кредитного інституту було визначено у ст. 1 Першої Директиви Ради «Про координування законів, постанов та адміністративних положень щодо початку та введення діяльності кредитних установ» № 77/780/ЄЕС від 12 грудня 1977 року (втратила чинність), як підприємство, діяльність якого полягала в прийманні від невизначеного кола осіб депозитів або інших коштів з обов'язковим поверненням та надання кредитів за свій рахунок [18].

Насамперед, відповідна Директива ЄС була прийнята для полегшення початку та ведення справи кредитних установ, необхідно ліквідувати ті відмінності між законодавствами держав-членів щодо правил, які поширюються на ці установи, що створюють найбільше перешкод.

Також, необхідно відзначити, що Перша Директива ЄС стосувалась кредитних установ, про те не застосовувалась до центральних банків держав-членів ЄС, поштових жиро установ, а також до перелічених у ст. 2 спеціалізованих інститутів (наприклад такі як: в Бельгії – до громадських ощадних банків («caisse d'epargne communales-gemeentlijke spaarkassen»), в Данії – до «Danske Eksportfinansieringsfond» та «Danmarks Skibskreditfond», в Німеччині – до «Kreditanstalt für Wiederaufbau», у Франції – до «Caisse de Depots et Consignations», «Credit Foncier» та «Credit National», в Ірландії – до кредитних спілок, в Італії – до «Cassa Depositi e Prestiti», у Нідерландах – до «NV Export-Financieringsmaatschappij», «Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden NV», та інші; у Великій Британії – до Національного Ощадного Банку, «Commonwealth Development Finance Company Ltd», кредитних спілок та муніципальних банків).

В свою чергу, прийнята Директива 2000/12/ЄС Європейського парламенту та Ради «Щодо започаткування діяльності кредитних установ та її ведення» від 20 березня 2000 р. (втратила чинність) заклала основні правові засади банківської діяльності ЄС. Згідно із ст. 1 цієї Директиви «кредитною установою» визначалось: а) суб'єкт підприємницької діяльності, діяльність якого полягає в отриманні від громадськості депозитів або інших коштів на зворотній основі та надання кредитів за свій власний рахунок; б) установа, яка проводить електронні розрахунки в значенні Директиви 2000/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 18 вересня 2000 р. щодо започаткування діяльності та її ведення установами, які проводять електронні розрахунки пруденційного нагляду за ними [19].

З метою здійснення нагляду на консолідованій основі кредитною установою вважалась кредитна установа згідно абзацу першого, а також будь-яке приватне або державне підприємство, що відповідає визначенню в першому абзаці, і яке отримало в третій країні дозвіл на здійснення діяльності. З метою здійснення нагляду і контролю за великими ризиками кредитною установою вважається кредитна установа згідно першого абзацу, включаючи філії такої установи в третій країні, та будь-яке приватне або державне підприємство, включаючи його філії, яке відповідає визначенню в першому абзаці і яке отримало в третій країні дозвіл на здійснення діяльності.

Фінансовою установою відповідно до цієї Директиви 2000/12/ЄС вважалось підприємство, інше ніж кредитна

установа, основна діяльність якого полягає у придбанні активів або здійсненні одного чи більше видів діяльності, вказаних у пунктах з 2–12 Додатка I (зокрема, надання кредитів, фінансовий лізинг, послуги з переказу грошей, випуск та обслуговування платіжних засобів – кредитних карток, дорожніх та банківських чеків).

Відповідно до ст. 4 діючого Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 575/2013 від 26 червня 2013 року «Про пруденційні вимоги для кредитних установ та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 648/2012» «кредитна установа» означає суб'єкт господарювання, діяльність якої полягає в зазначеному нижче:

(а) приймання депозитів чи інших поворотних коштів від населення та надання кредитів за власний рахунок;

(б) здійснення будь-яких видів діяльності, зазначених у пунктах (3) і (6) секції А додатка I до Директиви Європейського Парламенту і Ради 2014/65/ЄС, якщо застосовується одна із зазначених нижче умов, але відповідний суб'єкт господарювання не є дилером товарів і квот на викиди, компанією колективного інвестування або страховою компанією:

(i) загальна вартість консолідованих активів суб'єкта господарювання дорівнює або перевищує 30 млрд євро;

(ii) загальна вартість активів суб'єкта господарювання менша за 30 млрд євро і суб'єкт господарювання входить до групи, де загальна вартість консолідованих активів усіх суб'єктів господарювання у складі групи, загальна вартість активів кожного з яких не перевищує 30 млрд євро і які здійснюють будь-які види діяльності, зазначені в пунктах (3) і (6) секції А додатка I до Директиви 2014/65/ЄС, дорівнює або перевищує 30 млрд євро; або

(iii) загальна вартість активів суб'єкта господарювання менша за 30 млрд євро і суб'єкт господарювання входить до групи, де загальна вартість консолідованих активів усіх суб'єктів господарювання у складі групи, які здійснюють будь-які види діяльності, зазначені в пунктах (3) і (6) секції А додатка I до Директиви 2014/65/ЄС, дорівнює або перевищує 30 млрд євро, якщо орган, що здійснює консолідований нагляд, після консультацій із наглядовою колегією, ухвалить відповідне рішення для усунення потенційних ризиків ухилення від вимог і потенційних ризиків для фінансової стабільності Союзу;

для цілей пунктів (b)(ii) та (b)(iii), якщо суб'єкт господарювання входить до групи третьої країни, загальна вартість активів кожної філії відповідної групи третьої країни, авторизованої в Союзі, включається в сукупну загальну вартість активів усіх суб'єктів господарювання у складі групи [20].

Висновки. На нашу думку, виходячи з аналізу різних наукових підходів до трактування визначення поняття «банку» та дещо звуженим його законодавче тлумачення, необхідно уточнити та розширити поняття «банку» у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» разом з його основними ознаками. Пропонуємо наступне формування: «банк – це фінансова установа, яка є юридичною особою, створена у формі акціонерного товариства або кооперативного банку, має сформований статутний капітал, веде банківську діяльність на підставі банківської ліцензії та здійснює банківські та фінансові послуги, які передбачені у ст. 47 цього Закону».

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія банківської справи України / ред. В.С. Стельмах; НБУ, Ін-т незалежних експертів. К.: Молодь; Ін Юре, 2001. 680 с.
2. Кротюк В.Л. Національний банк – центр банківської системи України. Організаційно-правовий аналіз. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 248 с.
3. Про банки і банківську діяльність: Закон УРСР від 20 березня 1991 року № 872-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР* (ВВР). 18.06.1991. № 25. Ст. 281.
4. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року №679-XIV. *Відомості Верховної Ради*. 23.07.1999. № 29. Ст. 238.
5. Банківське право України: навч. посібник / Кол. авт.: Жуков А.М., Іоффе А.Ю., Кротюк В.Л., Пасічник В.В., Селіванов А.О. та ін. За заг. ред. А.О. Селіванова. К.: Ін Юре, 2000. 384 с.

6. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 09.02.2001. 2001 р. № 5. Ст. 30.
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 10 січня 2002 року № 2922-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 17. Ст. 117.
8. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 року № 2664-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1
9. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 року № 1953-IX. Урядовий кур'єр. 14.02.2022. № 30.
10. Орлюк О.П. Банківська система України. Правові засади організації. К.: Юрінком Інтер, 2003. 240 с.
11. Савелко Т.В. Поняття та ознаки банку як головного елемента банківської системи Інвестиції: практика та досвід. № 21/2011. С. 32–35.
12. Фінансове право: Підручник / (Алісов Є.О., Воронова Л.К., Кадьякаленко С.Т. та ін.); Керівник авт. Колективу і відп. ред. Воронова Л.К. Харків: Фірма «Консум», 1999. 496 с.
13. Заверуха І.Б. Банківське право: посібник для студентів. Львів: Астролябія, 2002. 210 с.
14. Ващенко Ю.В. Банківське право: Навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 344 с.
15. Латковська Т.А. Поняття та ознаки банку як суб'єкта господарювання. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. Том VIII. С. 202–211.
16. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 року № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.
17. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Том 1. Стор. 83. Ст. 2125.
18. First Council Directive 77/1780/EEC of 12 December 1977 on the coordination of the laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions. – Official Journal L 322, 17/12/1977. P. 30–37.
19. Directive 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council of 20 March 2000 relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions. - Official Journal L 126. 26/05/2000. P. 1–59.
20. Regulation (EU) № 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) № 648/2012. – Official Journal L 176. 27.6.2013. P. 1–337.